غلام مرتضيٰ ناز

مارواڙي ٻوليءَ جون سنڌي ٻوليءَ سان لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائيون

The Lexical and Phonetic Similarities of Marwari Language with Sindhi

Abstract:

Marwari is one of the ancient languages of subcontinent. It is deemed that Marwari has evolved from Gujjar Bhasha or Maru-Gurjar, language. The Marwari is quite close to Rajistani language with regard to its lexical and phonetics arrangements. Since, most speakers of Marwari language dwell in Rajistan region, Marwari language is considered as Rajistani language. While, Marwari is spoken in the Indian states of, Gujrat, Haryana, Jasalmer and Bhopal etc. The number of speakers of Marwari language throughout the globe is almost 30 million. In India, Marwari is popularly written in Devanagari script, as is Hindi, Marathi, Nepali and Sanskrit, although it was historically written in Mahajani alphabet. Marwari, currently, has no official status as a language of education and government. There has been a push in the recent past for the national government to recognize this language and give it a scheduled status particularly in Rajisthan state of India. There are some 24 dialects of Marwari language.

In Sindh Pakistan, there are about 2.5 Million speakers of Marwari language. While the main two dialects, the Jodhpuri and Jeslmeri are mostly spoken in Sindh. Here in Sindh, Marwari is generally written using a modified version of the Arabic Alphabet. It's a historic fact that Marwari has been spoken in Singh for many centuries. The ancient habitants of Sindhu Mathhar (Indus Valley) are the Bheels, the Kollhis and the Manghwars. These have been speaking the Marwari language in Sindh since long. That is why, it seems logical that the Sindhi and the Marwari languages may have influenced each other. So, here in this research article, the lexical and the phonetic similarities of Marwari with Sindhi have been discussed in the light of different linguistic aspects of the two languages.

ماروا ڙي ٻولي لغوي، نحوي ۽ صوتياتي اعتبارکان هند_ آريائي ٻولين جي ڏکڻ_ اولهہ وارين ٻولين جي گروهہ سان تعلق رکي ٿي. هيءَ دنيا جي اوائلي ٻولين مان هڪ آهي. مارواڙي، دَلت لوڪ جي عوامي زبان آهي، جيڪا هندستان، سنڌ، نيپال ۽ دنيا جي مختلف علائقن ۾ ٿوري گهڻي فرق سان ڳالهائي وڃي ٿي. مارواڙي ٻوليءَ ۾هندي، گجراتي، راجستاني، سنڌي ۽ ٻين بہ ڪيترين ئي ٻولين جا لفظ موجود آهن. هن ۾ سنسڪرت جا ڪجهہ اهڙا لفظ بہ موجود آهن، جيڪي هنديءَ ۾ بہ موجود نہ آهن. ان هوندي بہ مارواڙي زبان راجستاني ۽ گجراتي زبانن سان تمام ويجهو تعلق رکي ٿي. هن وقت تائين مارواڙي ٻوليءَ تي ڪا خاطر خواهہ تحقيق نہ ٿي سگهي آهي. البتہ ڊاڪٽر ڊي. ڪي. ٽئنڪنيٽ هڪ ڪتاب ”مارواڙي سماج“ لکيو هو جيڪو 1993ع ۾ جئہ پور مان ڇپيو هو. ان ۾ مارواڙي ٻوليءَ جي تاريخ ۽ سماجي ڪارج بابت معلومات موجود آهي. ان کانسواءِ هندستان ۾ راجستاني ثقافت ۽ تاريخ تي جيڪو تحقيقي ڪم ٿيو آهي، يا ڪتاب لکيا ويا آهن، انهن ۾ جزوي طورتي مارواڙي ٻوليءَ جو ذڪر ضرور موجود آهي. جڏهن تہ هڪ اندازي موجب سڄي دنيا ۾ مارواڙي ٻوليءَ جا تقريباً 30 ملين ڳالهائيندڙ موجود آهن، جيڪي مارواڙي ٻوليءَ جا 24 لهجا ڳالهائين ٿا.

سنڌ ۾ مارواڙي ٻوليءَ جا مکيہ بہ لهجا: جيسلميري لهجو ۽ جوڌپوري لهجو ڳالهايا وڃن ٿا. جن مان جيسلميري لهجي تي سنڌي ٻوليءَ جو وڌيڪ اثر آهي، يا ائين ڪٿي چئجي تہ جيسلميري لهجو سنڌي ٻوليءَ جي وڌيڪ ويجهو آهي. مشاهدي مان اها ڳالهہ سامهون آئي آهي تہ سنڌي ٻوليءَ سان مارواڙي ٻوليءَ جون ڪيتريون ئي لغوي، نحوي ۽ صوتياتي هڪجهڙايون آهن، جن تي هن تحقيقي مقالي جي ذريعي روشني وڌي وئي آهي. پر ان کان اڳ لفظ ”مارواڙي“ جي معنيٰ، مفهوم ۽ تاريخي پسمنظر تي نظر وجهڻ ضروري آهي.

مارواڙ لفظ جي معنيٰ، مفهوم ۽ تاريخي پس منظر:

جامع سنڌي لغات ۾’مارواڙ‘ لفظ جي وضاحت هن طرح ٿيل آهي:”مارواڙ اسم خاص . هندستان (ڀارت) جو هڪ علائقو.“ [(1)]

لفظ ’مارواڙ‘ گرامر موجب اسم آهي. جيڪو صفت ’مارواڙي‘ جو ڏاتو آهي. جيئن سنڌ مان سنڌي، پنجاب مان پنجابي، تيئن ’مارواڙ‘ مان ’مارواڙي‘ لفظ ٺهيو

آهي. جنهن جي معنيٰ آهي ’مارواڙ جو يا مارواڙ جي علائقي جو.‘ جڏهن ته وڪي پيڊيا تي موجود معلومات مطابق اصطلاح ’مارواڙي‘ جي وضاحت هن طرح ٿيل آهي:

The term Marwari once referred to the area encompassed by the former princely state of Marwar, also called the Jodhpur region of southwest Rajasthan in India.

”مارواڙي اصطلاح، اڳوڻي شاهي رياست مارواڙ طرفان گهيريل ان علائقي ڏانهن اشارو ڪري ٿو جنهن کي جوڌپور به سڏيو وڃي ٿو جيڪا پارٽ ۾ راجستان جي ڏکڻ اولهه ۾ آهي.“(2)

جڏهن ته ماواڙ لفظ جي ماخذ ۽ بنياد بابت ڊاڪٽر ڊي. ڪي پنهنجي ڪتاب ’مارواڙي سماج‘ ۾ مارواڙ بابت جيڪا وضاحت ڪئي آهي، ان مان مارواڙ لفظ جي معنيٰ ۽ پس منظر جي وڌيڪ واضح خبر پوي ٿي.

“Marwar (also called Jodhpur region) is a region of southwestern Rajasthan state in North Western India. It lies partly in the Thar Desert. In Rajasthani dialect "wad" means a particular area. The word Marwar is derived from Sanskrit word 'Maruwat'. English translation of the word is 'the region of desert.”

”مارواڙ جنهن کي جوڌپور به سڏيو وڃي ٿو هندستان ۾ راجستان رياست جي ڏکڻ اولهه ۾ هڪ علائقو آهي. ان جو ڪجهه حصو ٿر جي ريگستان تي مشتمل آهي. راجستاني لهجي ۾ واڙ جي معنيٰ آهي مخصوص علائقو. لفظ مارواڙ سنسڪرت لفظ ’ماروات‘ مان اخذ ڪيل آهي. ان لفظ جو انگريزي ترجمو آهي: ريگستان جو علائقو.“(3)

مٿئين حوالن مان اها ڳالهه واضح ٿئي ٿي ته مارواڙ جوڌپور جي علائقي کي سڏيو وڃي ٿو جيڪو راجستان رياست جو هڪ علائقو آهي. ۽ ان علائقي تي مارواڙ نالو سنسڪرت ٻوليءَ جي لفظ ’ماروات‘ جي معرفت پيو آهي، جنهنجو مطلب آهي ريگستاني علائقو. جڏهن ته ڪجهه ماڻهن جو خيال آهي ته لفظ ’مارواڙ‘ جيسلمير جي متبادل نالي’مار‘ ۽ لفظ ’ميواڙ‘ (جيڪو هڪ ضلعي جو نالو به آهي) جي آخري حصي ’واڙ‘ مان ٺهيل آهي.

مطالعي مان اها ڳالهه به سامهون آئي آهي ته راجستان جا جيڪي ماڻهو ڪلڪتي ۾ وڃي واپار ڪرڻ آيا هئا، انهن کي ڪلڪتي وارن ’مارواڙي‘ نالو ڏنو. انهن ۾ پري پري جي رياستن کان مختلف مارواڙي ذاتين جا ماڻهو واپار ۽ زراعت لاءِ

هجرت ڪري آيل ماڻهو شامل هئا. اهڙيءَ طرح مارواڙيءَ جي اصطلاح اهڙو رخُ اختيار ڪيو جو اهو مارواڙ جي واپاريءَ واپاريءَ ڏانهن اشارو ڪرڻ لڳو. انڪري مارواڙي لفظ هڪدم واپاري ماڻهوءَ ڏانهن اشارو ڪندڙ لفظ بنجي ويو ۽ جڏهن بہ ڪلڪتي يا ٻين علائقن ۾ ڪي واپاري ايندا هئا تہ چيو ويندو هو تہ مارواڙي آيا آهن. مطلب تہ مارواڙي بنيادي طور تي راجستان رياست جي جوڌپور، گجرات ۽ هرياڻا رياستن جا رهاڪو آهن، جيڪي بعد ۾ وڻج واپار جي ڪري هندوستان ۽ دنيا جي مختلف علائقن ۾ آباد ٿيا آهن.

مارواڙ رياست جي تاريخي حيثيت:

وڪي پيڊيا تي موجود معلومات مطابق مارواڙ رياست جو باقائده بنياد ڇهين صدي عيسويءَ ۾ وڌو ويو جنهن جي زبان مارواڙي مقرر ڪئي وئي. مارواڙ رياست تي 13 صدي عيسويءَ تائين گجارا پراٿيهارا خاندان ۽ 1226ع کان 1949ع تائين راٺوڙ خاندان حڪومت ڪئي. ان دوران مارواڙ جي گاديءَ جا هنڌ ماندور ۽ جوڌپور هئا. بعد ۾ ڪشن ڳڙهہ جي رياست مارواڙ کان الڳ ٿي وئي. مارواڙ رياست ۾مارواڙي ماڻهن ڪيترائي ڪوٽ ۽ قلعا ٺهرايا، جيڪي اڃا تائين موجود آهن. جوڌ پور ۾ هڪ پراڻو قلعو مهراڻ ڪوٽ جي نالي سان مشهور آهي، جنهن مان مارواڙ رياست سان سنڌ جي پراڻي سياسي ۽ ثقافتي تعلق جو اندازو ڪري سگهجي ٿو.

مارواڙي هڪ تمام اوائلي اڻ آريائي قوم آهي، جنهن ۾ دَلتن جا ڪيترائي قبيلا ۽ ذاتيون شامل آهن. جن مان ڀيل ۽ مينگهواڙ اصل دراوڙي نسل جا سمجهيا وڃن ٿا، پر اها ڳالهہ اڃا تائين تحقيق طلب آهي تہ مارواڙي قوم ۾ شامل سڀ ذاتيون اصل ۾ دراوڙي آهن يا آريائي؟ جڏهن تہ اها هڪ مڃيل حقيقت آهي تہ ڀيل، ڪولهي ۽ مينگهواڙ سنڌو ماٿر جا سڀ کان اوائلي رهاڪو آهن. محرابپور استاد جمن مارواڙيءَ جيڪو مارواڙي ٻوليءَ ۽ ثقافت بابت ڄاڻ حاصل ڪرڻ لاءِ ڀارت بہ گهمي آيو آهي، اُن کان مليل معلومات مطابق،"مارواڙي قوم جا ماڻهو اصل ۾ دراوڙي نسل جا آهن، اهو ئي سبب آهي، جو هندو برهمڻن جون (جيڪي اصل ۾ آريا آهن) اوائلي دور کان انگريزن جي شروعاتي دور تائين مارواڙي قومن سان ڪيترين ئي جنگيون ٿينديون رهيون آهن."[4]

ٻئي طرف اها ڳالهہ بہ سامهون آئي آهي تہ مارواڙي اصل ۾ ڏکڻ ايشيا جو

هڪ نسلي گروپ آهي، جيڪو بنيادي طور تي هندستان جي علائقي راجستان سان تعلق رکي ٿو. انهن جي ٻوليءَ کي مارواڙي سڏيو وڃي ٿو جيڪا هند آريائي ٻولين جي اولهه واري ٻولين جي گروهه سان واسطو رکندڙ راجستاني ٻوليءَ سان تمام گهرو تعلق رکي ٿي، جنهنڪري ان کي راجستاني ٻولي ئي سمجهيو وڃي ٿو.

مارواڙ جي موجوده بيهڪ:

اڄڪلهه مارواڙ جو علائقو ٻاڙميڙ، جالور، جوڌپور، ناگور ۽ پالي ضلعن تي مشتمل آهي، جنهن جي اتر ۾ بنگلاديش، اوڀر ۾ اجمير، ڏکڻ-اوڀر ۾ ميواڙ، ڏکڻ ۾ گودوار، ڏکڻ- اولهه ۾ سنڌ ۽ اولهه ۾ جيسلمير جا علائقا آهن.

مارواڙي ٻوليءَ جي تاريخي حيثيت ۽ پکيڙ:

مارواڙي يا مارو ڀاشا، مارواڙي نسل جي ماڻهن جي هڪ روايتي، تاريخي ٻولي آهي. جيڪا ڇهين صدي عيسويءَ کان مارواڙ ۽ آس پاس جي علائقن ۾ ارتقائي تبديلين جي فرق سان ڳالهائي وڃي ٿي. جيئن مٿي بيان ٿي چڪو ته مارواڙي زبان لغوي، نحوي ۽ صوتياتي لحاظ کان راجستاني زبان سان تمام ويجهو تعلق رکي ٿي. جڏهن ته گجراتي ٻوليءَ سان به ان جو تمام ويجهو ۽ پراڻو تعلق آهي. مارواڙي ٻولي هندستان جي رياست راجستان ۽ ان جي پاڙيسري رياستن گجرات، ۽ هرياڻا کان علاوهه پاڪستان جي ايرندي علائقي ۾ اڪثر ڳالهائي وڃي ٿي. جڏهن ته ان جا ڳالهائيندڙ هندوستان، سنڌ ۽ نيپال جي مختلف علائقن سميت دنيا جي ٻين به ڪيترن ئي ملڪن ۾ موجود آهن.

وڪي پيڊيا تي موجود معلومات مطابق 2001ع دوران ڀارت ۾ مارواڙي ٻولي ڳالهائيندڙن جو انگ 20 ملين ٻڌايو ويو آهي، جن جو گهڻو تعداد راجستان ۾ رهي ٿو. جڏهن ته سنڌ ۾ مارواڙي ڳالهائيندڙن جو تعداد 2,50,000 ۽ نيپال ۾ مارواڙي ٻولي ڳالهائيندڙن جوتعداد 25000 ٻڌايو ويوآهي.

مارواڙي ٻوليءَ جو لکتي طريقو ۽ موجوده حيثيت:

مهاجاني رسم الخط، مارواڙي ٻوليءَ لاءِ هڪ موزون خط سمجهيو ويندو هو. جنهنڪري پراڻي زماني ۾ مارواڙي ٻولي، مهاجاني رسم الخط ۾ لکي ويندي هئي. ان رسم الخط ۾ ڪو به حرف علت نه هوندو هو. پر ان ۾ فقط حرف صحيح (وينجن سُر) هوندا هئا. پراڻي مارواڙي خطاطيءَ لاءِ معياري ديوناگريءَ جي اکرن جي جاءِ تي ڪجه

ٻيا اکر استعمال ڪيا ويندا هئا. پر هاڻي هندستان ۾ مارواڙي ٻولي ديوناگري رسم الخط ۾ لکي وڃي ٿي.

موجوده وقت ۾ مارواڙي زبان کي تعليم ۽ سرڪاري/ دفتري زبان جو درجو حاصل نہ آهي. پر ويجهي ماضيءَ ۾ هندستان ۾ مارواڙيءَ زبان کي گهٽ درجي وارن ماڻهن جي قومي زبان جو درجو ڏيڻ جي تحريڪ هلائي وئي، جنهن مان مارواڙي ٻوليءَ جي واهپي ۽ ڪارج جو اندازو ڪري سگهجي ٿو. هن وقت بہ هندستان جي رياست بيڪانير ۽ ان جي آس پاس وارن علائقن ۾ مارواڙي ٻولي تمام وڏي پئماني تي ڳالهائي وڃي ٿي. اتي مارواڙي ٻوليءَ جي لهجن جي درجہ بندي ڪرڻ ۽ انهن ۾ موجود فرق معلوم ڪرڻ جون ڪوششون ٿي رهيون آهن.

پاڪستان ۾ مارواڙي ٻوليءَ جا ڳالهائيندڙ گهڻو ڪري سنڌ ۾ آباد آهن، تنهنڪري سنڌ ۾ مارواڙي ٻولي هتان جي مروج رسم الخط عربي- سنڌي رسم الخط ۾ ڪن تبديلن جي مدد سان لکي وڃي ٿي.

مارواڙي ٻوليءَ جا لهجا:

مارواڙي ٻوليءَ جا لڳ ڀڳ 24 لهجا آهن. سنڌ ۾ ان جا مکيہ بہ لهجا ڳالهايا وڃن ٿا، جن تي اجا تائين ڪا بہ تحقيق نہ ٿي سگهي آهي، تہ اهي هندستاني مارواڙي ٻوليءَ جي ڪيترو ويجهو آهن يا ان کان ڪيترو مختلف آهن. سنڌ ۾ ڳالهائجندڙ مارواڙي ٻوليءَ جي لهجن جو تفصيل هيٺ بيان ڪجي ٿو:

(1) **جوڌپوري لهجو:** هي لهجو اتر سنڌ، وچولي ۽ ٿر ۾ ڳالهايو وڃي ٿو. هن لهجي جا ڳالهائيندڙ پنهنجي رهڻي ڪهڻي، اٿڻ ويهڻ ۽ مٽي مائٽي فقط پنهنجي ذات وارن سان ئي ڪندا آهن، جنهنڪري هن لهجي تي سنڌيءَ جو اثر جيسلميري لهجي جي نسبت گهٽ نظر اچي ٿو. اهو ئي سبب آهي جو هي لهجو هندوستاني مارواڙيءَ جي ڪنهن حد تائين وڌيڪ قريب محسوس ٿئي ٿو. هندستان وانگر سنڌ ۾ ڳالهائجندڙ هن لهجي ۾ 'س' کي 'هہ' سان اچاريو ويندو آهي، جنهنڪري 'سنڌ' کي 'هند' سڏيو ويندو آهي. ۽ 'سنڌيءَ' کي 'هنڌي' سڏيو ويندو آهي. "هن لهجي جي ڳالهائيندڙن ۾ مارواڙي قوم جون ڀيل، مينگهواڙ، سوچي ۽ ڪجهہ ٻيون ذاتيون/ قبيلا شامل آهن.[5]

(2) **جيسلميري لهجو:** جيسلميري لهجي جا ڳالهائيندڙ سانگهڙ، ميرپور خاص ۽ ناري

۾ گهٽي تعداد ۾ رهن ٿا. جڏهن ته سنڌ جي باقي علائقن ۾ به ان لهجي جي ڳالهائيندڙن جو چڱو تعداد موجود آهي. جوڌپوري لهجي جي نسبت جيسلميري لهجي تي سنڌيءَ ٻوليءَ جو اثر وڌيڪ آهي، جنهن جو بنيادي سبب سنڌي ماڻهن سان گهڻي ميل جول ۽ سماجي سرگرمين ۾ گڏيل شرڪت آهي.

مارواڙي ٻولي ڳالهائيندڙ ذاتيون / قبيلا:

مارواڙي ٻولي ڪنهن هڪ مخصوص ذات جي ٻولي نه آهي، پر گهڻ ذات وارن ماڻهن جا ڪيترائي قبيلا ۽ ذاتيون ٿوري گهڻي فرق سان مارواڙي ٻولي ڳالهائيندا آهن. هيٺ مارواڙي ٻولي ڳالهائيندڙ اهم ذاتين ۽ قبيلن جو تفصيل بيان ڪجي ٿو.

ڀيل: ڀيل مارواڙين جي هڪ تمام اوائلي ۽ پراڻي ذات آهي، جنهن جا هيٺيان مکيه قبيلا مارواڙي ٻولي ڳالهائيندا آهن. انهن مان سنڌ ۾ آباد اڪثريت مارواڙي ٻوليءَ جو جيسلميري لهجو ڳالهائيندڙن جي آهي:

”1. مرڪٽ 2. لِهڙيا 3. جاڪٽيا 4. گوندي 5. ميهه 6. لاوِتيا 7. سِنڌٽيان 8. سُونديا 9. چُهڙي 10. لوٺ.“[6]

جڏهن ته سنڌ ۾ مارواڙي ٻولي ڳالهائيندڙن جي ٻي وڏي ذات مينگهواڙ آهي، جنهن جون هيٺيون اهم ذاتيون مارواڙي ٻوليءَ جو جوڌپوري لهجو ڳالهائينديون آهن.

مينگهواڙ: پرمار، پنوار، مهرڙا، اٽڪِيا، منگي، سولنڪي وغيره

مارواڙي ٻوليءَ جون لغوي ۽ صوتياتي خاصيتون:

مارواڙي ٻولي 50 کان 65 سيڪڙو هندي ٻوليءَ سان لغوي هڪجهڙائي رکي ٿي. اُن ۾ ڪيترائي ساڳئي بڻ بڻياد وارا لفظ هنديءَ جهڙا آهن. جن ۾ واضح لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائي موجود آهي. هنديءَ ۾ ’س‘ ۽ مارواڙيءَ ۾ ’هه‘ جي صوتياتي مطابقت به ان ۾ شامل آهي

مثال طور: هنديءَ ۾ سون کي سونا سڏيو ويندو آهي ته مارواڙيءَ ٻوليءَ جي جيسلميري لهجي ۾ ’سون‘ کي ’هونُ‘ جڏهن ته ڪن جاين تي جوڌپوري لهجي ۾ ’سون‘ کي ’خوڻ‘ به سڏيو ويندو آهي. مارواڙيءَ جي ’هه‘ کي ڪڏهن ڪڏهن ساڪن/ حذف به ڪيو ويندو آهي. جڏهن ته مارواڙي ٻوليءَ ۾ حرف علت جون تبديليون مختلف هونديون آهن. گهڻو ڪري ضمير ۽ استهفام به ٻين ٻولين کان مختلف هوندا آهن. جيئن:

نمبر	سنڌي سوالي جملي ۾ استهفام	مارواڙي سوالي جملي م استهفام
1	توهان جو نالو ڇا آهي؟	تان جو نالو ڪِي هي؟
2	توهان ڪٿي وينا آهيو؟	ٿي ڪٿِ ٻيٺا هو؟
3	توهان جي ڳوٺ جو وڏيرو ڪير آهي؟	ٿاري گان رو بڏيرو ڪُوڻ هي؟
4	توهان ڪهڙو ڪتاب پيا پڙهو؟	ٿي ڪهيو ڪتاب پڙهوئي ها؟
5	توهان انگريزي ڇو ٿا سکو؟	ٿين انگريزي ڪِيان سيکوئي ها؟
6	توهان غريبن جي مدد ڪيئن ڪندو؟	ٿين غريبان ري مدد ڪيڪر ڪرسو؟

ان ڪان علاوه مارواڙي ٻولي سنڌيءَ سان تمام گهڻي لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائي رکي ٿي. جهڙيءَ طرح سنڌيءَ ۾ (ڙ،ڻ،ٻ ۽ ڏ) جا آواز ٻين ٻولين جي آوازن جي نسبت هڪ منفرد حيثيت رکن ٿا. جن جهڙا آواز ٻين ٻولين ۾ موجود نہ آهن، اهڙيءَ طرح مارواڙي ٻوليءَ ۾ (ڙ،ڻ،ٻ ۽ ڏ) جا آواز ۽ صوتيا بلڪل سنڌيءَ جهڙا ئي آهن. هيٺ مارواڙيءَ ۽ سنڌيءَ جا ڪجهہ اهڙا لفظ ڏجن ٿا، جن مان مارواڙي ٻوليءَ جي سنڌيءَ سان لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائي واضح ٿئي ٿي:

نمبر	صوتيو/ اکر/ آواز	مارواڙي ٻوليءَ ۾ استعمال	سنڌيءَ ۾ معنيٰ	سنڌيءَ ۾ استعمال
1	ڻ	هيٺا	هاڻي، هن وقت	وڻ، واڻ، سمهڻ
	ڻ	ڪِڻي	ڪيڏانهن، ڪاڏي	ساڳيو
	ڻ	جاڻ	جاڻ	جاڻ
2	ڙ	سوڙهو	سوڙهو	سوڙهو، ڳاڙهو، ڳُوڙهو
	ڙ	ڳُڙُ	ڳُڙُ	ساڳيو
	ڙ	ڪاڙهو	گهُٽَ، ٻوسٽ	ساڳيو
3	ٻ	ٻُور	ٻير	ٻُڪُ، ٻوٽو ٻيلو
	ٻ	ٻانيڻ	ٻانيڻ	ٻانيڻ
	ٻ	ٻاپڙو	ويچارو	ٻيپهري
4	ڏ	ڏک	ڏک	ڏاڏُ، ڏوراپو ڏينهن
	ڏ	جاڏو	ٿلهو	ساڳيو
	ڏ	گوڏو	گوڏو	ساڳيو

مٿي ڏنل لفظن جي فهرست مان مارواڙي ۽ سنڌي ٻوليءَ جي لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائيءَ جو اندازو ڪري سگهجي ٿو. جڏهن ته مارواڙي ٻوليءَ ۾ (ڄ, ڃ ۽ ڱ) جا آواز/ صوتيا موجود نه آهن, جنهنڪري ’ڃ‘ جي جاءِ تي ج+ن مان ٺهندڙ صوتيو استعمال ڪيو ويندو آهي. مثال طور: ڄام کي جانم اچارڻ مهل ’ن‘ کي ساڪن ڪري جام اچاريو ويندو آهي. اهڙيءَ طرح ’ڃ‘ جو آواز ج+ن سان اچاريو ويندو آهي, جيئن : ’مڃ‘ کي منج ۽ ’ڱ‘ جو آواز ن+گ جي اچار سان اچاريو ويندو آهي. مثال: مڱڻو کي مارواڙي ٻوليءَ ۾ منگڻو جي آواز سان اچاريو ويندو آهي.

مارواڙي ٻوليءَ ۾ جملن جي نحوي جوڙجڪ:

مارواڙي ٻوليءَ جي جملن جي نحوي جوڙجڪ بلڪل هنديءَ ۽ سنڌيءَ جهڙي ئي آهي. ان جي جملي جي بنيادي ترتيب مطابق جملي ۾ سڀ کان پهريان فاعل پوءِ مفعول ۽ آخر ۾ فعل ايندو آهي. **مثال طور:**

(فاعل+مفعول+ فعل)

نمبر	سنڌي جملي جي نحوي جوڙجڪ	مارواڙي جملي جي نحوي جوڙجڪ
1	مان ڪتاب پڙهان ٿو. (فاعل+مفعول+فعل)	هون ڪتاب پڙهين هو.(فاعل+مفعول+فعل)
2	ڇوڪرا راند کيڏن ٿا. (فاعل+مفعول+فعل)	ٻاڙيا رَمَئي ها. (فاعل+مفعول+فعل)

مارواڙي ٻوليءَ جي سنڌيءَ سان لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائي:

مارواڙي ٻوليءَ جا لفظ ٻين مشرقي هند آريائي ٻولين خاص طور تي راجستاني, گجراتي ۽ هنديءَ سان هڪجهڙائي رکن ٿا, پر انهن جي گرامر جا بنيادي قائدا ۽ اصطلاح هڪٻئي کان واضح طور تي مختلف آهن. ان کان علاوه مارواڙي ٻوليءَ ۾ پراڻي سنسڪرت جا ڪيترائي اهڙا لفظ به استعمال ڪيا وڃن ٿا, جيڪي هنديءَ ۾ به موجود نه آهن.

جئين مٿي بيان ٿي چڪو ته مارواڙي ٻولي پنهنجي لغوي ۽ صوتياتي خصوصيتن جي لحاظ کان راجستاني ۽ گجراتي ٻولين سان ڪافي مطابقت رکي ٿي. اهڙيءَ طرح ان ۾ سنسڪرت, هندي, سنڌي ۽ ٻين به ڪيترين ئي ٻولين جا لفظ موجود آهن. هيٺ مارا واڙي ۽ سنڌي ٻوليءَ جي لغوي ۽ صوتياتي هڪجهڙائيءَ جو جائزو ورتو وڃي ٿو.

ماروااڙي ٻوليءَ ۾ ٻين ٻولين جي لفظن جيان سنڌي ٻوليءَ جا بہ ڪيترائي لفظ استعمال ٿين ٿا، جن مان ڪي لفظ تہ مارواڙي ٻوليءَ ۾ سنڌيءَ جي لغوي ۽ صوتياتي خاصيتن وانگر بلڪل جيئن جو تيئن ساڳيءَ صورت ۾ استعمال ٿين ٿا. جڏهن تہ ڪجهہ لفظ ڪنهن حرف يا اعرابن جي معمولي تبديليءَ سان تقريباً ساڳي ئي لغوي ۽ صوتياتي ڪارج تحت استعمال ٿين ٿا. هيٺ انهن لفظ جي فهرست ڏني وئي آهي، جيڪي سنڌي ۽ مارواڙي ٻولين ۾ بلڪل ساڳي لغوي مفهوم ۽ صوتياتي خاصيت ۽ ڪارج تحت استعمال ٿين ٿا. ان سان گڏوگڏ لفظن جي هيٺ ڏنل فهرست مان سنڌ ۽ هندستان ۾ ڳالهائجندڙ مارواڙي ٻوليءَ جي لهجاتي / صوتياتي فرق جي خبر بہ پئجي سگهي ٿي.

نمبر	سنڌي ٻولي	سنڌ جي مارواڙي	هندستان جي مارواڙي
1	ڏمال	ڏمال	ڏمال
2	دامر	دامر	دامر
3	گوري (ڀوري، اڇي رنگ جي)	گوري	گوري
4	مڇر	ماڇر	ماڇر
5	مامو	مامو	مامو
6	نفعو	نفعو	نفعو
7	نيارو	نيارو	نيارو
8	ڦيرا	ڦيرا	ڦيرا
9	روهيڙو	روهيڙو	روهيڙو
10	سينگار	سينگار	سينگار
11	سيج	سيج	سيج
12	سِيرو (حلوو)	سِيرو	سِيرو
13	سِرُ	سِرُ	سِرُ
14	ٿاٻر	ٿاٻر	ٿاٻر
15	تغاري	تگاري	تگاري
16	روپيا	رپيا	رپيا
17	ليڙو(ڏگهي پٽي، ڦتيل)	ليڙو	ليڙو
18	مِتيرو (هنداڻي جهڙو ميوو)	مَتيرو	مِتيرو
19	ميلو	ميڙو	ميلو
20	ڪچو(اڻ پڪل)	ڪچو	ڪچو
21	چوماسو	چوماسو	چوماسو
22	لوڻ	لوڻ	لوڻ

اهڙيءَ طرح مارواڙي ٻوليءَ ۾ ڪجهہ اهڙا لفظ بہ استعمال ٿين ٿا، جيڪي

فقط ڪنهن حرف يا معمولي صوتياتي تبديليءَ سان سنڌيءَ ۾ استعمال ٿيندڙ لفظ جي ساڳئي ڪارج/حيثيت تحت ئي استعمال ٿين ٿا. هن فهرست مان هندستان ۾ ڳالهائجندڙ مارواڙي ٻوليءَ ۽ سنڌ ۾ ڳالهائي ويندڙ مارواڙي ٻوليءَ جي لهجاتي فرق جو اندازو بہ ڪري سگهجي ٿو.

نمبر	سنڌي ٻولي	سنڌ جي مارواڙي	هندستان جي مارواڙي
1	انب	آنبو	آنبو
2	انڌو	آنڌو	آنهون
3	اڄاڻ	انجانيو	انجانيو
4	بابو	بابو	بابو
5	بادل، ڪڪر	ٻِچون، جُهڙ	بادلي
6	پيٽ	ٻائي	بيٽ/پان
7	ٻاجهري	ٻاجهري	باجرو
8	ٻاٽيجو/ ٻاٽيج	ٻاٽيجو	ٻاٽيج
9	ٻاڄائي	ٻاپي/ ننڍي ٻاءُ جي زل'لاڏي'	پوجائي
10	چانڊوڪي	چاندروڪي	چانڻي
11	چوڪو(چڱو)	چوڪا	چوڪا
12	چولو	چوليو	چوليو
13	گهٽا	گهٽا	گهنا
14	هئا	هيا	ها
15	هئو	هيو	هو
16	ها	هون	هون
17	جانور	جناور	جناور
18	ڪاغذ	ڪاغذ	ڪاگد
19	ڪانگو ڪانءُ	ڪانءُ	ڪاگلو
20	ڪمبل	ڪمل	ڪمل
21	ڪتي	ڪاتئہ	ڪاتئہ
22	ڪِپ (ريگستاني ٻوٽو)	ڪيمپ	ڪِمپ

23	ڪونر، ڪونار	ڪونار	ڪونٻ
24	لٽائي،لابارو	لٽائي	لُنوائي
25	مور	مور	موريو
26	مزدور	مجور	مجور
27	مهانگو	مهانگو	مَهنگو
28	نئون	نِئون	نُئنون
29	مڄَ	منجَ	مونج
30	پازيب	پاجيب	پاجيب
31	ڦوڳ	ڦوڳ	ڦوگ
32	پاڏي	پاڏي	پاڍي
33	روازانو	روجانو	روجينا
34	سانوري	ساونوڙي	سانولي
35	سُچيت	سُچيت	ساوچيت
36	سچي	سانچي	سانچي
37	سيارو	سياڙو	سيالو
38	سپنو،خواب	سپنو	سپنون
39	ڪونجون (ڪونج پکي)	ڪونجون	ڪُرجان
40	مِنيهُن	مِينهُن	مِيهُ
41	موڏي	موجي	موجي
42	گهرو	گيهرو	گيرو
43	چوڪرو	چورو	چورو
44	چوڪري	چوري	چوري
45	چاهُه	چاهُه	چاوُ

نتيجا:

هن سموري بحث مان اهو نتيجو نڪري ٿو تہ مارواڙي ٻولي دنيا جي اوائلي ٻولين مان هڪ آهي، جيڪا لغوي، نحوي توڙي صوتياتي اعتبار کان پراڻي سنڌو ماٿر جي ڏکڻ-اولهہ وارين ٻولين هندي، سنڌي، گجراتي، راجستاني ۽ سنسڪرت سان گهرو تعلق رکي ٿي. جهڙيءَ طرح مارواڙي ٻوليءَ جو راجستاني، گجراتي ۽ هندي ٻوليءَ

سان گهرو تعلق آهي، اهڙيءَ طرح ان جو سنڌي ٻوليءَ سان بہ لغوي نحوي ۽ صوتياتي تعلق آهي، جنهن جو بنياد مارواڙي ۽ سنڌي ٻوليءَ جون پاڻ ۾ لغوي، نحوي ۽ صوتياتي هڪجهڙايون آهن. جن مان اها ڳالهہ واضع ٿئي ٿي تہ مارواڙيءَ ۽ سنڌيءَ ٻوليءَ ۾ (ڙ، ڻ، ٻ ۽ ڏ) وغيره جا آواز ۽ انهن جو صوتياتي ڪارج ساڳيو ئي آهي. جڏهن تہ ٻنهي ٻولين جي ڪيترن ئي لفظن جي صرفي جوڙجڪ ۽ لغوي مفهوم بہ ساڳيو ئي آهي. ان ڪان سواءِ جملن جي نحوي ترتيب (جهڙوڪ: جملي ۾ فاعل، مفعول ۽ فعل جي ترتيب) بہ ٻنهي ٻولين ۾ ساڳي ئي آهي. جڏهن تہ ٻنهي ٻولين ۾ ڪيترائي جملا ساڳيو ئي لغوي ڪارج ادا ڪن ٿا. جيئن: پاڻي پيار، فصل گهڻو لٿو وغيره. ان مان اها ثابتي ملي ٿي تہ ٻيئي ٻوليون بنيادي طور تي ڪنهن اهڙيءَ ٻوليءَ مان اسريون آهن، جنهن جون لغوي، صرفي، صوتياتي ۽ نحوي خوبيون ٻنهي ٻولين ۾ موجود آهن. يا ان ڳالهہ کي بہ رد نہ ٿو ڪري سگهجي تہ ٻنهي مان ڪنهن هڪ ٻوليءَ جو ٻيءَ تي تمام گهڻو لغوي ۽ صوتياتي اثر رهيو آهي. البتہ مارواڙي ٻوليءَ ۾ ضمير ۽ استهفام سنڌي ٻوليءَ سان گڏوگڏ ٻين ٻولين کان بہ مختلف آهن.

حاصل مطلب تہ مارواڙي ٻولي تاريخي لحاظ کان هڪ قداور ٻولي آهي، جيڪا ڪيترين ئي صدين کان هند ۽ سنڌ جي گهڻ ذات وارن ماڻهن جي ٻولي آهي. انهن ۾ ڀيل ۽ مينگهواڙ بنيادي ذاتيون آهن. جيڪي سنڌو ماٿر جون اوائلي ذاتيون سمجهيون وڃن ٿيون. ان مان اهو اندازو پڻ لڳائي سگهجي ٿو تہ سندن ٻولي بہ اوتري ئي اوائلي آهي. پر ان ٻوليءَ تي جديد انداز ۾ تحقيق جي وڏيڪ ضرورت آهي، تہ جيئن سنڌيءَ ۽ مارواڙي ٻولين جا هڪٻئي سان صرفي، صوتي ۽ لغوي لاڳاپا ۽ انهن جي باهمي ڪارج جهڙا ڪيئي نوان پهلو سامهون اچي سگهن.

حوالا

1. بلوچ، نبي بخش، ڊاڪٽر،" جامع سنڌي لغات"، حيدرآباد، سنڌي لينگويج اٿارٽي، 2007ع
2. https://en.wikipedia.org/wiki/marwr
3. ڊي ڪي، ٽئڪنيٽ، ڊاڪٽر،"مارواڙي سماج" جئہ پور،انڊين انسٽيٽيوٽ آف مارواڙي انٽرپارٽنرشپ، 1993ع،ص:20.
4. مارواڙي، جمن، استاد، "مارواڙي ٻوليءَ ثقافت ۽ تاريخ تي ڪيل روبرو انٽرويو"، محراٻپور، 20، نومبر، 2016ع
5. ايضاً
6. ايضاً

7. مارواڙي، جمن، استاد، ”مارواڙي ٻوليءَ، ثقافت ۽ تاريخ تي ڪيل روبرو انٽرويو“، محراب‌پور،20، نومبر،2016ع (مارواڙي ٻوليءَ جي تاريخ، اهيمت، ۽ ڪارج بابت مواد حاصل ڪيو ويو)

8. مينگھواڙ رحيم، ”روبرو ڪيل انٽرويو“،محراب‌پور،20، نومبر، 2016ع. (جوڌپوري لهجي ۽ مينگھواڙن جي ذاتين بابت مواد حاصل ڪيو ويو.)

9. مارواڙي، جمن،استاد،”ماروڙيءَ ٻوليءَ جي صوتياتي نظام ۽ تبديلين بابت گفتگو“، محراب‌پور،21،نومبر،2016ع (ماروڙي ٻوليءَ جي صرفيات، صوتيات ۽ نحويات بابت مواد حاصل ڪيو ويو)

10. مينگھواڙ نديم، ”ٽيلفون تي ٿيل گفتگو“، ڪوٽ ڏجي، 21 ،نومبر،2016ع.(مينگھواڙن جي ذاتين ۽ لهجن بابت مواد حاصل ڪيو ويو.)

Internet:

(1) https://en.wikipedia.org/wiki/marwr

(2) https://en.wikipedia.org/wiki/marwripeople

(3) Https://en.wikipedia.org.wiki/marwarilanguage

(4) Https://en.wikipedia.org.wiki/dictionary

(5) Https://en.wikipedia.org.wiki/marwar/history